

МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ И НАЦИОНАЛНИХ СТАНДАРДА

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

2022.

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Међународна научна конференција

**ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У
СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ И НАЦИОНАЛНИХ
СТАНДАРДА**

ЗБОРНИК РАДОВА

Међународна научна конференција одржана је 20. маја 2022. године на
Правном факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици

Косовска Митровица, 2022.

Штампање овог Зборника помогло је Министарство просвете, науке
и технолошког развоја Републике Србије

оригинални научни рад
достављен: 05. 04. 2022.
прихваћен за објављивање: 30. 04. 2022.
УДК 347.637

Др Олга ЈОВИЋ - ПРЛАИНОВИЋ*

ЛИШЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА У КОНТЕКСТУ ПРАВА НА ПОШТОВАЊЕ ПОРОДИЧНОГ ЖИВОТА

Апстракт

Питање односа родитеља и деце и породичног живота је веома комплексно питање због специфичности веза између субјеката тог односа, садржине њихових права и обавеза, интереса који се штити, природе санкције и ограничења која се постављају код нарушавања тих односа. Лишење родитељског права је породичноправна санкција којом се покушавају помирити два супротстављена начела: начело најбољег интереса детета и права на поштовање породичног живота. Родитељско право изведено је из дужности родитеља и постоји у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета. Уколико родитељи злоупотребљавају, не врше или неадекватно врше овлашћења из садржине родитељског права санкција погађа једног или оба родитеља. Родитељско право може бити ограничено, тј. родитељ може бити лишен свих или појединих овлашћења из садржине родитељског права, под условима и у поступку који је законом прописан. Као саставни елемент права на поштовање породичног живота, родитељско право се сврстава у основно људско право, из ког разлога је интервенција државе у односима између деце и родитеља утемељена на два основна принципа: принципу најмањег посезања и принципу легалитета. У овом раду предмет пажње ауторке је усмерен на анализу међународних (универзалних и регионалних) стандарда који се примењују у овој материји, са освртом на решења у националном породичном законодавству.

Кључне речи: ограничење родитељског права, право на поштовање породичног живота, међународни стандарди

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, olga.jovic@pr.ac.rs.

1. УВОД

Као заједница родитеља и деце која из те везе настају (или су усвојена), породица је примарна заједница у којој се развија личност детета. Права и дужности родитеља су прописана законом, а њихово вршење је у функцији заштите интереса детета који је изједначен са општим друштвеним интересом. Правна интервенција усмерена је на заштиту права детета. Институционалистички концепт породице подразумева да је породица социјална институција, те да повреда интереса детета захтева интервенцију државе у породичне односе која ће бити допуштена само ако је утемељена на законом прописаним условима ради заштите аутономије породице и њеног интегритета.¹ Одредбама о родитељским правима и дужностима и о правима детета предвиђени су правни оквири који обезбеђују услове за оптимални развој деце, па је, у том смислу, улога друштва испуњена предузимањем мера и активности које ће родитељима олакшати подизање деце. У односу родитељи – дете – држава, држава штити дете и породицу у целини,² тј. друштво је позвано да заштити дете у ситуацијама када се родитељи о детету не старају на задовољавајући начин. Онда када родитељи не могу или неће да се понашају одговорно према деци, интервенција државе је оправдана (у првом реду мисли се на породичноправне мере за заштиту права и интереса детета).

Шири контекст заштите породице усмерен је на појам породичног живота, односно на заштиту права на поштовање породичног живота (члан 8. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода (1950)).³ Тумачењем права на поштовање породичног живота

¹ Чл. 65. ст. 2. Устава Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021.

“...Сва или поједина права могу једном или обома родитељима бити одузета или ограничена само одлуком суда, ако је то у најбољем интересу детета, у складу са законом“.

² Вид. чл. 5. Конвенције УН о правима детета, „Сл. лист СФРЈ - међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ - међународни уговори“, бр. 4/1996 и 2/1997, који гласи: „Државе уговорнице ће поштовати одговорности, права и дужности родитеља или ... других особа законски одговорних за дете да би се омогућило, на начин који је у складу са развојним могућностима детета, одговарајуће усмеравање и саветовање у остваривању права признатих овом Конвенцијом“.

³ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕКЉП), „Службени лист СЦГ – међународни уговори“, бр. 9/2003 и 5/2005 и 7/2005 (испр.), „Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 12/2010.

Европски суд за људска права је заузео став да поштовање породичног живота намеће и позитивне и негативне обавезе за државе чланице. Суштина одредбе чл. 8. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода је заштита појединца од арбитрерног уплитања државних органа, међутим, она не приморава државу да се једноставно уздржи од интервенције. Тако, поред негативне, може постојати и позитивна обавеза државе да примени мере смишљене да обезбеде поштовање приватног живота између самих појединаца.⁴

2. О ЛИШЕЊУ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА

Са нормативног аспекта посматрано, родитељски однос је одређен на начин да обавезује родитеље да активно и одговорно врше права и дужности. У свим савременим законодавствима у центру породичних односа је дете, а то подразумева поштрену одговорност родитеља. Када је повређен стандард родитељског старања, интервенција државе огледа се у примени стручних социјалних и управних мера превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права, све до мера делимичног и потпуног лишења родитељског права које изриче суд. Лишење родитељског права је мера којом се родитељу ограничава или одузима овлашћење да врши права и дужности из садржине родитељског права, осим дужности издржавања детета. Другим речима, обим лишења може бити различит: родитељ може бити лишен правне могућности вршења свих права и дужности из садржине родитељског права (потпуно лишење родитељског права) или само појединих права која има према детету (делимично лишење родитељског права).

Ограничење родитељског права подразумева да су законом прописани разлози за делимично и потпуно лишење родитељског права који су везани за понашање родитеља. Лишење родитељског права није конципирано као казна за родитеље који неадекватно врше родитељско право, не поседују одговарајуће родитељске капацитете или су дисфункционални у заштити детета, већ је основни циљ овог правног института заштита личности, права и интереса, те правилног психофизичког развоја детета. Родитељско право је усмерено према детету ради остваривање његових права

⁴ *Stubbings vs UK*, представка бр. 00022083/93; 00022095/93 од 22. октобра 1996. године.

По правилу, забрањено је задирање у права родитеља докле год остварују родитељско право у складу са законом; трећа лица не смеју ометати родитеље у остваривању родитељског права. Родитељско право је и људско право, па у случају ограничење важе општи принципи, подразумевајући под тим да свако мешање у породичне односе мора бити законито и оправдано. Што је мешање државе у породични живот већи, јаче мора бити оправдање за такво поступање.⁵ Конкретизација општих принципа за ограничење родитељског права захтева да законом буду утврђени разлози због којих се родитељ може потпуно или делимично лишити родитељског права због злоупотребе родитељског права, грубог занемаривања родитељских дужности и несавесног вршења права и дужности из садржине родитељског права.

Национална породична законодавства прихватају модел заштите детета којим се настоји постићи равнотежа између потребе за социјалном интервенцијом и права родитеља да брину о деци, у складу са најбољим интересом детета. Породичноправна и социјална заштита представљају области у оквиру којих се остварују и штите основна права детета, која су гарантована потврђеним међународним уговорима, Уставом Републике Србије, законима и другим прописима и документима.

2.1. Лишење родитељског права– међународни стандарди

Међународни документи универзалног карактера који садрже опште услове за ограничење људских права донети су под окриљем Уједињених нација усвајањем Универзалне декларације о људским правима (1948), документа који је темељ за све касније међународне уговоре о људским правима.⁶ Универзални систем заштите људских права, допуњен је са два међународна пакта о људским правима: Међународним пактом о грађанским и политичким правима (ППП) и Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима

⁵ Р. Вујовић, *Лишење родитељског права*, ЈП „Службени гласник“, Београд 2019, 50.

⁶ Универзална декларација о људским правима усвојена је резолуцијом Генералне скупштине УН 217 А (III) од 10. децембра 1948. године. Нека права утврђена одредбама ове декларације усмерена су на заштиту детета. Тако на пример, чл. 25. став 2. прописује да: “Мајке и деца имају право на нарочито старање и помоћ. Сва деца, рођена у браку или ван њега, уживају једнаку социјалну заштиту“. Вид. Universal Declaration on Human Rights, 1948, <http://conventions.coe.int>

(ПЕСК).⁷ Поједине одредбе Међународног пакта о грађанским и политичким правима посебно се односе на децу. Право детета на недискриминацију, право на име и упис у регистар рођених, као и право на држављанство⁸ су одредбе које су учиниле највећи помак у стварању обавезујућих норми међународноправне заштите детета. У Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима два члана су посебно посвећена деци и породици. Породица се признаје као природна и основна заједница друштва која заслужује највећу могућу заштиту. Оба пакта утврђују опште услове за ограничење права на поштовање породичног живота: ППП чл. 4. прописује да нико не може бити предмет самовољних или незаконитих мешања у приватни живот, породицу, стан или преписку..., односно основни стандард у ограничењу права из породичних односа подразумева мешање које је засновано на закону, док ПЕСК прецизније формулише услове за ограничење права из овог пакта. Наиме, ограничење мора бити прописано законом, утврђено у мери која је у сагласности с природом права које је предмет ограничења и предузето у складу са легитимним циљем.⁹

Конвенција УН о правима детета је међународни инструмент којим је предвиђен каталог права детета у оквиру система људских права. Одредбама Конвенције прокламује се низ појединачних, међусобно условљених и недељивих права и слобода детета. Одређена права, по својој природи, представљају опште принципе, чије је поштовање предуслов за остваривање осталих права и слобода детета прокламованих Конвенцијом.¹⁰

Конвенција о правима детета препознаје да родитељи, односно старатељи имају превасходну одговорност за подизање и развој детета, а

⁷ Оба Пакта усвојена су резолуцијом Генералне скупштине УН 2200 А (XXI) од 16. децембра 1966. године и заједно са Универзалном декларацијом о људским правима представљају корпус познат под називом Повеља о људским правима. Законом о ратификацији („Службени лист СФРЈ“, бр.7/1971.) наша земља је ратификовала оба Пакта.

⁸ Чл. 24. Међународног пакта о грађанским и политичким правима прописује: „1. Свако дете без икаквог разликовања заснованог на раси, боји, полу, језику, вероисповести, националном или друштвеном пореклу, имовини или рођењу, има право на мере заштите од стране његове породице, друштва и државе, које захтева његов положај малолетника. 2. Свако ће дете бити регистровано одмах по рођењу и имаће име. 3. Свако дете има право на националност.“

⁹ Вид. чл. 4. ПЕСК.

¹⁰ Општи принципи везују се за забрану дискриминације (чл. 2), поштовање најбољег интереса детета (чл. 3), право на живот, опстанак и развој (чл. 6), право детета на мишљење - право на партиципацију (чл. 12).

државе су дужне да им пруже одговарајућу помоћ у том процесу (чл. 18). Државе, такође, имају обавезу да обезбеде да дете не буде одвојено од родитеља против њихове воље, осим када је то у његовом најбољем интересу и искључиво на основу одлуке надлежног суда. У случају одвајања детета од родитеља државе ће поштовати право детета на контакт са родитељима, осим када је то у супротности са најбољим интересима детета. Таква одлука може бити неопходна у одређеном случају, као на пример, ако родитељи злостављају или занемарују дете... (чл. 9. ст. 1.), одакле произилази да морају да буду испуњени одређени услови да би родитељ био лишен родитељског права. То даље значи да је, најпре, потребно да мера буде прописана законом, потом, да је мера неопходна у демократском друштву и, најзад, примењена мера треба буде у најбољем интересу детета. Мере заштите се изричу због детета и њиховом применом је пожељно да се одговорност родитеља за дете усмери на испуњење родитељске улоге на задовољавајући начин.

2.2. Ограничење права на породични живот у европским оквирима

Како је већ напоменуто, у оквиру европског система заштите деце посебан значај имају стандарди успостављени Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода кроз одлуке Европског суда за људска права у погледу гаранција за остваривање и заштиту права на поштовање приватног и породичног живота (чл. 8). У вези са правом на поштовање породичног живота, другим ставом члана 8., изричито је прописано да се јавне власти неће мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала или ради заштите права и слобода других. При томе, гаранције из чл. 8. ЕКЉП примењују се на широк спектар питања која се сврставају под појам породични живот, а од значаја су за остваривање и заштиту права из односа родитеља и деце. Примена овог члана има двоструки циљ: са једне стране, да се заштити појединац од произвољног мешање државе у његов породични живот и да се, са друге стране, успоставе унутрашњи правни механизми који могу да обезбеде делотворно поштовање породичног живота.¹¹

¹¹ Р. Вујовић, *Лишење родитељског права*, op. cit., 43.

У ситуацији да родитељи својим понашањем повређују права и интересе детета (стандард родитељског старања), одговор на недопуштено понашање родитеља огледа се у ограничавању породичне аутономије.¹² Зато интервенција државе у заштити дететових права и интереса који су понашањем родитеља угрожени треба да је строго контролисана и заснована на прецизно дефинисаним законским претпоставкама и условљена најбољим интересом детета у сваком конкретном случају. Дакле, понашање родитеља које представља ризик по дететов психички и физички интегритет и социјални развој су оправдавајући разлози за интервенцију државе у породични живот.

2.2.1. Пракса Европског суда за људска права

У домену лишења родитељског права, у пракси Европског суда за људска права успостављени су стандарди заштите којих су дужне да се придржавају државе чланице приликом одлучивања о ограничењима права на породични живот. Обавеза је држава чланица да у случају злостављања детета испуне своју позитивну обавезу и заштите физички и морални интегритет детета, као и да успоставе унутрашње правне механизме који могу да обезбеде делотворно поштовање породичног живота. Позитивне обавезе огледају се у предузимању свих мера од стране државе за које се може разумно очекивати да буду предузете у циљу спречавања повреда права детета од стране родитеља.

Понижавајући и нехумани поступци којима су деца била изложена од стране својих родитеља и пропуст система социјалне заштите да склони децу из родитељског окружења, у предмету *Z. and Others v UK*,¹³ оставило је трајне последице на здравље и развој деце, имајући у виду да је дужност заштите припадала социјалним службама које су на располагању имале различите могућности, а међу њима и одвођење деце из куће. Суд је сматрао да је на тај начин повређен принцип забране

¹² У европским законодавствима заштита детета од непримереног понашања родитеља обухвата широк спектар мера државне интервенције које се односе на ограничење или лишење родитељског права. Судови имају дискреционо право у избору адекватних мера заштите у складу са најбољим интересом детета. Анализом упоредног права, уколико је интерес детета угрожен, породични суд може ограничити родитељско право или родитеље потпуно лишити родитељског права ако је то потребно ради заштите интереса детета. О решењима у упоредном праву опширније код О. Јовић, „Јавноправни оквири заштите детета од злостављања и занемаривања“, *Pravni život* br. 10, Београд 2009, 1061-1075.

¹³ *Z. and Others v UK*, представка бр. 29392/95 од 10. маја 2001.

мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (чл. 3. ЕКЉП), да је противно праву на делотворни правни лек (чл. 13. ЕКЉП), те да је дошло до повреде права на поштовање приватног и породичног живота (чл. 8. ЕКЉП) које штити физички и морални интегритет сваког појединца.

Свако мешање државе у породични живот мора бити засновано на правним одредбама које задовољавају захтеве законитости према одредбама ЕКЉП, тј. начело законитости указује на потребу да мешање буде утемељено на одредбама националних законских прописа. У том смислу, Суд мора размотрити начин на који је закон тумачен на националном нивоу, осим ако гледиште домаћих судова указује на јаке разлоге за супротно поступање.¹⁴ Тако, у случају *Buchberger v Austria*,¹⁵ подносиатељка представке се позвала на повреду права на поштовање породичног живота од стране аустријских власти које су старање о њеним синовима пренели на службу социјалне заштите, због занемаривања родитељских дужности. Мајка је први пут оставила децу (узраста од годину и две године) без надзора више од пола сата, а на основу пријаве суседа, служба је ургентно одреаговала и сместила децу у установу ради евалуације њиховог здравственог стања. Европски суд за људска права изнео је став да непримерене мере заштите деце од стране локалне Службе за младе – одузимање деце – очигледно представљају кршење права на поштовање породичног живота подносиатељке представке. Родитељ може бити лишен родитељског старања у потпуности само уколико је дететов најбољи интерес угрожен. У конкретном случају тог основа нема, тако да одлука о преносу старања над децом на Службу за младе није правоваљана, будући да уживање родитеља и деце у међусобном односу јесте конститутивни елемент права на поштовање породичног живота.

Ограничење родитељског ауторитета у француском праву предвиђено је ради заштите здравља, сигурности и морала детета, односно у циљу стварања услова за подизање деце у одговарајућем окружењу у складу са најбољим интересом детета. У случају *Gnahoré v France*,¹⁶ Европски суд за људска права је мишљења да није било повреде права на поштовање породичног живота, упркос општеприхваћеном становишту да

¹⁴ I. Roagna, *Zaštita prava na poštovanje privatnog i porodičnog života prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima*, Generalni direktorat za ljudska prava i vladavinu pravu, Strasbourg 2012, 38.

¹⁵ *Buchberger v Austria*, представка бр. 32899/96 од 20. марта 2002.

¹⁶ *Gnahoré v France*, представка бр. 40031/98 од 19. септембра 2002.

свако одузимање детета од родитеља треба схватити као привремену меру са циљем поновног успостављања односа између родитеља и детета. Суд је одлуку засновао на чињеници да разлози које су износили француски судови јасно показују да су законске норме примењиване ради заштите интереса малолетног детета, а да су вишеструки напори службе за социјалну заштиту у правцу успостављања контакта између оца и детета, и евентуални повратак у родитељску кућу онемогућени понашањем подносиоца представке који је континуирано одбијао да сарађује са поменутом службом и да се подвргне терапији. Иако је у најбољем интересу детета да везе са биолошком породицом буду очуване увек када је то могуће, у конкретном случају везе између оца и сина биле су прекинуте више од осам година због чега би поновно спајање породице врло вероватно било исувише трауматично искуство за дете.

У случају *Strand Lobben and others v Norway*¹⁷ који се односио на одлуку домаћих власти да лише родитељског права мајку и допусте хранитељској породици да усвоје њеног сина, Европски суд за људска права је утврдио повреду права на поштовање породичног живота, с обзиром да је главни разлог поступака власти била неспособност мајке да се правилно брине о свом сину са посебним потребама. То образложење је било засновано на ограниченим доказима, јер су контакти између мајке и детета, након његовог смештања у хранитељску породицу, били спорадични, те да нису урађени нови извештаји који би испитали способност биолошке мајке да брине о детету са посебним потребама, упркос томе што се у међувремену венчала и родила друго дете. Узимајући у обзир све околности конкретног случаја, норвешке власти нису покушале да успоставе равнотежу између интереса детета и његове биолошке породице, нити су узеле у обзир развој породичног живота мајке.

Обимна јуриспруденција Европског суда за људска права, која остваривање родитељског права тумачи као део права на поштовање породичног живота и као посебно људско право, указује на то да појам породичног живота на коме је заснован члан 8 обухвата везу између детета и његовог родитеља која може бити прекинута у изузетним околностима.¹⁸ Таква је, несумњиво, одлука о одузимању деце од

¹⁷ *Strand Lobben and others v Norway*, представка бр 37283/13 од 10. септембра 2019.

¹⁸ I. Roagna, *Zaštita prava na poštovanje privatnog i porodičnog života prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima*, op.cit., 30-31.

родитеља и стављање под туђе старање, а може бити оправдана само ради заштите детета у ванредном случају када се они који воде бригу о детету сматрају извором опасности за дете. Суд у Стразбуру наглашава предност делотворне заштите детета која не би требало да буде неутралисана мерама јавних власти мешањем у породични живот.¹⁹

2.2.2. Други регионални међународни документи

Поред Европске конвенције о људским правима, важан документ релевантан за односе деце и родитеља је Ревидирана европска социјална повеља, према којој је породица основна ћелија друштва која ужива друштвену, правну и економску заштиту и обавезује државе чланице да ту заштиту обезбеде.²⁰ Листи међународних уговора донетих у оквирима Савета Европе ваља додати и Конвенцију о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (тзв. Ланзарот конвенција) која државама чланицама поставља захтев за предузимање свих неопходних законодавних и других мера да онда када су родитељи или лица која се старају о детету укључени у сексуално искоришћавање или сексуално злостављање детета, интервенција мора да обухвати могућност уклањања наводног починиоца из окружења жртве и могућност измештања жртве из породичног окружења.²¹

Под окриљем Савета Европе усвојени су многобројни формалноправно необавезујући документи, чији се морални значај огледа у смерницама државама у унапређењу законодавних решења у области права детета. У питању су препоруке Комитета министара међу којима се по важности издвајају: Препорука Савета Европе бр. (84) 4 о родитељској одговорности,²² којом је предвиђено да се за потребе ове препоруке родитељска одговорност третира као скуп дужности и овлашћења чији је циљ да осигурају моралну и материјалну добробит детета, посебно бринући о дететовој личности одржавањем личних односа са дететом и обезбеђивањем образовања, брига о издржавању детета, заступању детета и управљању његовом имовином. Затим, Препорука (2006) 19 о

¹⁹ *Ibid*, 39.

²⁰ Чл. 16. Ревидиране европске социјалне повеље, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/09.

²¹ Чл. 14 Конвенције о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 19/09.

²² Вид. принцип 1. Recommendation No. R (84) 4 on Parental Responsibilities, 28 February 1984, <https://wcd.coe.int/com> (приступ 20. март 2022.).

практичној политици подршке добром родитељству²³, у којој се појам „добро родитељство“ односи на родитељско понашање зановано на најбољим интересима детета које негује, оснажује, ненасилно је, и омогућава препознавање и усмеравање детета и постављање граница како би се омогућио потпуни развој детета. Ту спада и Стратегија Комитета министара Савета Европе о правима детета (2016-2021),²⁴ која, у оквиру четврте приоритетне области „правосуђе по мери детета“,²⁵ у погледу поступка лишења родитељског права, указује да државе чланице немају јединствен приступ овом правном институту, јер је поступак лишења посебан поступак у односу на одлуку о вршењу родитељског права који се примењује у случајевима у којима је неопходно, у најбољем интересу детета (у случајевима злостављања и/или занемаривања).²⁶ Изузетно, на основу околности одређених законом и одлуком надлежног органа, родитељ (или носилац родитељске одговорности) може бити лишен, делимично или потпуно родитељске дужности. Родитељ може бити лишен родитељског права привремено, делимично или у целости оних овлашћења која се тичу здравља и развоја детета, неге и заштите, одржавања личних односа, образовања, заступања детета, одређивања места становања и управљања имовином детета.²⁷

Наведени и бројнији, овом приликом ненаведени документи, који нису правно обавезујући, подржани су кроз накнадно укључивање њихових одредаба или прокламованих принципа у међународне уговоре и унутрашња правна акта држава чланица Савета Европе.²⁸

3. ЛИШЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА У СРПСКОМ ПРАВУ

У домаћем породичном законодавству, нарочито у односима родитеља и деце, под утицајем Конвенције о правима детета и других међународних инструмената, родитељско право је преобликовано у

²³ Recommendation R (2006) 19 of the Committee of Ministers to Member States on Policy to Support Positive Parenting. <https://rm.coe.int> (приступ 29. март 2022.).

²⁴ Council of Europe, Strategy for the Rights of the Child (2016-2021), <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8> (приступ 29. март 2022.).

²⁵ Стратегија о правима детета има пет приоритетних области: једнаке могућности за сву децу; партиципација деце; живот без насиља за сву децу; правосуђе по мери детета; права детета у дигиталном окружењу.

²⁶ Принцип 55. Стратегије.

²⁷ Р. Вујовић, *Лишење родитељског права*, оп. cit., 54, фн.28.

²⁸ *Ibid.*

дужности оба родитеља према детету, док детету припадају посебна права. Дете има статус субјекта права којем држава преко надлежних органа пружа одговарајућу заштиту уколико родитељи не врше родитељско право на начин који одговара детету.

Полазећи од тога да су родитељи законом обавезани да активно врше своје дужности према детету, одступање од захтеваног понашања сматра се повредом права и може бити изазвана активним понашањем родитеља (активна злоупотреба моћи којом се директно наносе телесне и душевне повреде) и пасивним понашањем родитеља (занемаривање потреба детета). Понашање родитеља које негативно утиче на развој детета уобличено је кроз појам злоупотребе,²⁹ грубог занемаривања,³⁰ злостављања³¹ и осујећења развојних потреба детета. У том смислу, противправно је понашање родитеља уколико не врше активно своја овлашћења или не испуњавају своје дужности или када овлашћења врше противно најбољем интересу детета.

Будући да је реч о скривљеном понашању родитеља, породичноправна санкција се огледа у потпуном лишењу родитељског права³² или делимичном лишењу родитељског права.³³ У случају потпуног лишења родитељског права, родитељ се судском одлуком лишава свих права и дужности из садржине родитељског права: чувања, подизања, васпитавања, заступања, старања о образовању детета или управљања имовином детета, али се не ослобађа дужности издржавања

²⁹ М. Драшкић, *Породично право и права детета*, Београд 2014, 296-297.

Злоупотреба родитељског права подразумева штетно понашање родитеља, односно поступке који су у тој мери супротни интересима детета да узбиљно угрожавају његов физички, морални и интелектуални развој

³⁰ *Ibid.*

Грубо занемаривање родитељских дужности постоји када родитељ уопште не брине о детету нити подмирује његове основне животне потребе (не води рачуна о исхрани детета, хигијенски га запушта, не лечи га, ускраћује му издржљивље).

³¹ N. Žegarac, „Operacionalne definicije zlostavljanja“, u *Zaštita deteta od zlostavljanja Priručnik za centre za socijalni rad*, Obretković M., Pejaković Lj. (ur.), Beograd 2001, 32-38.

Злостављање је скуп догађаја, ситуација, стања или понашања којима се повређује интегритет и осујећује развој детета, а манифестује се кроз повезаност разноврсних штетних физичких и психичких односа према детету (физичко злостављање, сексуална злоупотреба, емоционално злостављање и занемаривање). Садржину појма занемаривање чини и напуштање детета.

³² Чл. 81. Породичног закона Републике Србије (ПЗС), „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 и 6/2015.

³³ Чл. 82. ПЗС.

детета.³⁴ Код делимичног лишења родитељског права, родитељ који несавесно врши права и дужности из садржине родитељског права може бити лишен једног или више права, у зависности од тога да ли врши или не родитељско право, али, такође, не може бити лишен дужности да издржава дете.³⁵ Обим лишења зависи од судске процене околности у сваком поједином случају, а одлука ће зависити од тога да ли је родитељ поступао несавесно у погледу више права и дужности из садржине родитељског права или у погледу само неких од њих (на пример, родитељ показује пропусте само у начину на који заступа дете приликом давања сагласности за предузимање неопходне медицинске интервенције над дететом), али родитељ никада неће моћи бити делимично лишен родитељског права у погледу свих права и дужности из садржине родитељског права. Несавесност родитеља у вршењу родитељског права подразумева мањи степен одговорности од злоупотребе права односно грубог занемаривања родитељских дужности.³⁶

До лишења родитељског права долази само на основу правноснажне судске одлуке, на неодређено време, у односу на сву децу или у односу на једно дете, што значи да суд ограничава родитељско право само у најтежим случајевима родитељског немара или злостављања који су као такви законом утврђени.³⁷ Правна заштита детета је

³⁴ За разлику од домаћег законодавства, у хрватском реформисаном породичном законодавству, примера ради, напуштена је концепција по којој је издржавање детета део садржаја родитељског старања, по угледу на решења у немачком и аустријском законодавству. Важећи Обитељски закон („Narodne novine“, бр. 103/15, 98/19) одредбом чл. 91.ст. 1. прописује да родитељско старање чине одговорности, дужности и права родитеља у сврху заштите и остваривања личних и имовинских права које су родитељи дужни остваривати у складу са дететовим развојним потребама и могућностима. Хрватски законодавац је као новину уредио садржину родитељског старања као право и дужност заштите личних права детета на: здравље, негу и заштиту; васпитање и образовање; остваривање личних односа; одређивање места становања. Томе је додато и право право и дужност управљања имовином детета, односно у садрину родитељског старања спада право и дужност заступања дететових личних и имовинских права и интереса (чл. 92.). Вид. А. Korać Graovac, „Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag – kako zaštititi prava djece i roditelja“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. VIII, Posebni broj, Zagreb 2017, 53.

³⁵ М. Драшкић, „Обавезно лишење родитељског права приликом одлучивања суда о вршењу родитељског права: спорно становиште Врховног суда Србије“, *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, 1, Београд 2012, 377.

³⁶ *Ibid.*, 378.

³⁷ Чл. 81. ст. 2. ПЗС: Родитељ злоупотребљава права из садржине родитељског права ако 1. физички, сексуално или емоционално злоставља дете; 2. изабљује

репресивна и усмерена је на спречавање противправних поступака родитеља и отклањање штетних последица по дете. С тим у вези, у конкуренцији права детета на живот и права на родитељско старање, несумњиво је да примат има право детета на живот. Обим лишења родитељског права мора бити у сразмери са ризиком и опасности по дете, како би се евентуално отклонили узроци који су довели до лишења родитељског права и поново успоставило право детета на родитељско старање. Суд, у парничном поступку, служећи се објективним мерилима и узимајући у обзир све околности случаја заузима став да ли је конкретна радња или понашање родитеља сматра злоупотребом права, грубим занемаривањем дужности или несавесним вршењем права и дужности.

Правноснажна судска одлука о лишењу родитељског права производи правна дејства на родитеље и дете. Сходно томе, ако је само један родитељ лишен родитељског права, родитељско право припада другом родитељу који то право врши самостално. Међутим, у случају када су оба родитеља лишена родитељског права, односно ако је родитељског права лишен једини родитељ коме је оно припадало, дете се сматра малолетником без родитељског старања, и обавезно се ставља под старатељство и смешта се у другу породицу или установу. Овакво решење произилази из обавезе државе да детету без родитељског старања обезбеди заштиту у породичној средини (хранитељској, односно усвојитељској породици), а уколико то није могуће обезбедиће се институционални смештај.³⁸

дете силећи га на претеран рад, или на рад који угрожава морал, здравље и образовање детета, односно на рад који је забрањен законом; 3. подстиче дете на вршење кривичних дела; 4. навикава дете на одавање рђавим склоностима; 5. на други начин злоупотребљава права из садржине родитељског права. Ст. 3. прописано је да родитељ грубо занемарује дужности из садржине родитељског права ако је напустио дете, ако се уопште не стара о детету са којим живи, ако избегава да издржава дете или да одржава личне односе са дететом са којим не живи, ако с намером и неоправдано избегава да створи услове за заједнички живот са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника, ако на други начин грубо занемарује дужности из садржине родитељског права.

³⁸ М. Драшкић, *Коментар Породичног закона*, ЈП Службени гласник, Београд 2016, 236.

4. ЗАКЉУЧАК

Основна идеја заштите права на поштовање породичног живота подразумева да је државна интервенција оправдана ако су кумулативно испуњена два услова: да постоји легитимни циљ, односно да је мешање у складу са законом и када је оно неопходно у „демократском друштву“. Из цитираних одлука Европског суда за људска права у вези са потпуним лишењем родитељског права јасно произилази да је у најбољем интересу детета да се везе са природном породицом очувају увек када је то могуће, због чега се свако ограничавање права на породични живот мора схватити као привремена мера која треба да престане чим околности дозвољавају. Другим речима, једном када су успостављене породичне везе, оне могу да буду прекинуте само изузетно (разводом брака, прекидом заједничког живота, одлуком да се дете да на туђе старање, усвојењем) у ком смислу дискреционо право националног законодавца не може бити резултат произвољне одлуке, већ предузете мере морају јасно бити усмерене на заштиту здравља, морала, права и слобода детета у одређеном тренутку, с обзиром да право на поштовање породичног живота у садржинском смислу обухвата право родитеља и детеа на њихово поновно спајање. Истовремено, неопходно је повести рачуна о разумној равнотежи између остварења најбољег интереса детета и обезбеђења да се родитељски капацитет родитеља очува у што већој мери. То, заправо, подразумева процену односа сразмерности између примењених мера и циља чијем се остварењу тежи. Приликом доношења судских одлука принцип најбољег интереса детета има највећи значај у односу на било ког другог учесника у поступку. Најбољи интерес детета се увек цени појединачно у односу на свако дете у конкретном случају и подразумева обезбеђивање најбољих могућих услова за развој детета и остваривање његових права.

ЛИТЕРАТУРА

Вујовић Р., *Лишење родитељског права*, ЈП „Службени гласник“, Београд 2019.

Драшкић М., „Обавезно лишење родитељског права приликом одлучивања суда о вршењу родитељског права: спорно становиште Врховног суда Србије“, *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, 1, Београд 2012.

Драшкић М., *Породично право и права детета*, Београд 2014

Драшкић М., *Коментар Породичног закона*, ЈП Службени гласник, Београд 2016.

Jović O., „Јавноправни оквири заштите детета од зlostављања и занемаривања“, *Pravni život* br. 10, Beograd 2009.

Korać Graovac A., „Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag – kako zaštititi prava djece i roditelja“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. VIII, Posebni broj, Zagreb 2017.

Roagna I., *Zaštita prava na poštovanje privatnog i porodičnog života prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima*, Generalni direktorat za ljudska prava i vladavinu pravu, Strasbourg 2012.

Žegarac N., „Operacionalne definicije zlostavljanja“, u *Zaštita deteta od zlostavljanja Priručnik za centre za socijalni rad*, Obretković M., Pejaković Lj. (ur.), Beograd 2001.

Правни извори:

Конвенција УН о правима детета, „Сл. лист СФРЈ - међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ - међународни уговори“, бр. 4/1996, 2/1997.

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, „Службени лист СЦГ – међународни уговори“, бр. 9/2003 и 5/2005 и 7/2005 (испр.), „Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 12/2010.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима,

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима „Службени лист СФРЈ“, бр.7/1971.

Конвенција о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног зlostављања, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 19/09.

Ревидирана европске социјалне повеље, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/09.

Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021.

Породичи закон Републике Србије, „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 и 6/2015.

Obiteljski zakon, „Narodne novine“, br. 103/15, 98/19.

Council of Europe, Strategy for the Rights of the Child (2016-2021), <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8>

Recommendation No. R (84) 4 on Parental Responsibilities, 28 February 1984, <https://wcd.coe.int/com>

Recommendation R (2006) 19 of the Committee of Ministers to Member States on Policy to Support Positive Parenting. <https://rm.coe.int>

Universal Declaration on Human Rights, 1948, <http://conventions.coe.int>

Пракса Европског суда за људска права:

Strand Lobben and others v Norway, представка бр 37283/13 од 10. септембра 2019.

Buchberger v Austria, представка бр. 32899/96 од 20. марта 2002.

Gnahoré v France, представка бр. 40031/98 од 19. септембра 2002.

Z. and Others v UK, представка бр. 29392/95 од 10. маја 2001.

Stubbings v UK, представка бр. 00022083/93; 00022095/93 од 22. октобра 1996. године.

Olga JOVIĆ PRLAINOVIĆ, Ph.D

Full-time Professor, University of Priština in Kosovska Mitrovica,
Faculty of Law

DEPRIVATION OF PARENTAL RIGHTS IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO RESPECT FAMILY LIFE

Summary

The issue of the relationship between parents and children and family life is a very complex issue due to the specifics of the relations between the subjects of that relationship, the content of their rights and obligations, the interests to be protected, the nature of sanctions and restrictions. Deprivation of parental rights is a family sanctions that seek to reconcile two opposite principles: the principle of the best interests of the child and the right to respect for family life. If the parents abuse, do not exercise or inadequately exercise the powers from the content of the parental rights, the sanction affects one or both parents. Parental rights may be limited, i.e. the parent may be deprived of all or some of the authorizations from the content of the parental rights under the conditions and the procedure prescribed by law. As an integral element of the right to respect for family life parental rights are classified as basic human rights.

Key words: restriction of parental rights, right to respect for family life, international standards